

Inflation accounting

DRS. R. M. VIJN*

Op het gebied van de financiële verslaggeving door ondernemingen doen zich de laatste jaren verschillende nieuwe ontwikkelingen voor.

Eén van deze ontwikkelingen betreft de wijze, waarop de resultaten en het vermogen worden berekend. In dit verband wordt — nationaal en internationaal — veel aandacht besteed aan „inflation accounting”, een verzamelnaam voor methoden die, ten behoeve van de winst- en vermogensbepaling, op enigerlei wijze de gevolgen van prijswijzigingen voor resultaat en vermogen elimineren. In dit artikel worden de recente ontwikkelingen op dit gebied in o.m. de Verenigde Staten en Engeland belicht. Vervolgens wordt tegen de achtergrond daarvan de praktijk van de winst- en vermogensbepaling bekeken aan de hand van de jaarverslagen 1978 van Akzo, Shell, Philips en Unilever.

Ten slotte wordt stilgestaan bij de problematiek van de presentatie in één jaarverslag van twee stelsels van winst- en vermogensbepaling en — in relatie daarmee — de betekenis van de accountantsverklaring.

Inleiding

Onlangs heeft de hoogste functionaris binnen de Nederlandse en de internationale Shell-organisatie, drs. D. de Bruyne, een „cri de coeur” geuit over de internationale stand van zaken met betrekking tot de richtlijnen voor de financiële verslaggeving 1). Hij is hierover bepaald niet optimistisch gestemd, getuige het volgende citaat: „Although some success has been achieved nationally in this field, the curious result has been that, internationally, differences have become institutionalized and in some respects wider. The prospects, unless something is done to encourage greater international harmonization, are that the position may grow worse”.

Het gebeurt niet vaak dat vanuit het bedrijfsleven, in het openbaar en buiten het jaarverslag om, de aandacht wordt gevestigd op de weinig harmonieuze ontwikkeling op het gebied van de (jaar)verslaggeving. Anderzijds is het feit, dat juist van de zijde van de Shell kritische kanttekeningen bij deze ontwikkeling worden geplaatst, weer niet zo verrassend. In haar jaarverslag over 1978 neemt deze multinational namelijk genoemd onderwerp ook op de korrel: „Het is paradoxaal dat door de aanvaarding van nieuwe richtlijnen, die tot doel hebben de verschillen in de financiële verslaggeving binnen nationale grenzen te verkleinen, de verschillen op internationaal niveau juist worden vergroot Momenteel wordt niet voldoende getracht op dit gebied tot internationale afspraken te komen Wil de financiële verslaggeving blijven fungeren als een objectieve en daardoor betrouwbare vorm van communicatie, dan zullen professionele organisaties in overleg met de betrokken partijen verantwoordelijkheid moeten blijven dragen voor het opstellen van richtlijnen voor de financiële verslaggeving. Het is te hopen dat deze organisaties enige spoed betrachten met het verwezenlijken van een veel nauwere internationale samenwerking dan thans bestaat” 2).

Ontwikkeling in Engeland en de VS

Dat de toonzetting van de door de heer De Bruyne gehouden toespraak vrijwel overeenkomt met die van de hier-

voor geciteerde, in maart 1979 gepubliceerde, passages, zal wel mede veroorzaakt zijn door een ontwikkeling, die zich onlangs in twee toonaangevende landen op het terrein van de financiële verslaggeving, nl. Engeland en de VS, ten aanzien van de winst- en vermogensbepaling heeft voorgedaan. In december 1978 publiceerde de Financial Accounting Standards Board (FASB) een „proposed statement” onder de titel *Financial reporting and changing prices*; eind april 1979 verscheen in Engeland Exposure Draft 24 getiteld *Current cost accounting*, kortweg aangeduid met ED 24. Vergelijking van beide voorstellen levert een markant voorbeeld op van het — internationaal bezien — kaleidoscopische beeld van aanbevelingen, richtlijnen en voorschriften voor de financiële verslaggeving. Dit beeld zal door ons worden geprojecteerd tegen de achtergrond van de ontwikkeling die in de laatste jaren in beide landen heeft plaatsgevonden. Naast de keuze van het waarderingssysteem zal daarbij ook een ander belangrijk onderscheidend criterium worden beoordeeld: welke waarderingmethode wordt voorgesteld in de officiële balans en in de officiële resultatenrekening 3) en welke in aanvullende overzichten 4)?

* De auteur is wetenschappelijk hoofdmedewerker bij de sectie Micro-economie van het Economisch Instituut van de Rijksuniversiteit te Utrecht. Hij dankt de andere leden van deze sectie voor hun commentaar op het concept van dit artikel. Het artikel is per ultimo november 1979 afgesloten.

1) *International harmonization of accounting and disclosure standards*, rede van drs. D. de Bruyne ter gelegenheid van „The 48th International Conference of the Financial Executives Institute” en van „The 10th World Congress of the International Association of the Financial Executives Institute”, Atlanta, Georgia, 15 oktober 1979.

2) *Jaarverslag Kon. Shell 1978*, blz. 36.

3) In dit artikel wordt hieronder verstaan: de enkelvoudige balans en de enkelvoudige resultatenrekening van de rechtspersoon en/of de geconsolideerde balans en de geconsolideerde resultatenrekening, die dezelfde grondslagen voor winst- en vermogensbepaling hebben als de enkelvoudige balans en enkelvoudige resultatenrekening.

4) Al dan niet in de jaarrekening.

Genoemde ontwikkeling tot aan het tijdstip van publikatie van het FASB-voorstel en ED 24 kan in beide landen als volgt worden gekenschetst. De voorstellen in *Engeland* concentreren zich, sinds het befaamde Sandilands-rapport (1975), in overwegende mate op „current cost accounting” (cca), een verzamelnaam van methoden waarbij ten aanzien van de bepaling van winst en vermogen *specifieke* (vervangings)waarden worden gehanteerd. Sandilands c.s. kozen voor toepassing van cca in de officiële jaarrekening; aanvullende overzichten, waarbij de invloed van de inflatie op het vermogen en het resultaat wordt geëlimineerd met behulp van *algemene* (prijs)indexcijfers (hierna aan te duiden met gppa, een afkorting van „general purchasing power accounting”) werden afgewezen. De commissie-Morpeth, belast met de uitwerking van de voorstellen van Sandilands c.s., ging niet helemaal voorbij aan gppa: in een aanvullend overzicht bij de jaarrekening moest de ontwikkeling van het eigen vermogen worden weergegeven, gecorrigeerd voor de gevolgen van de geldontwaarding, gemeten met behulp van een algemeen prijsindexcijfer.

In juli 1977 werden de ideeën van Sandilands en Morpeth weggestemd: niet de cca maar de historische-kostprijsmethode (hkp-methode) moet in de officiële jaarrekening worden toegepast. Vervolgens werden in november 1977 de z.g. „Hyde-guidelines” gepubliceerd. In deze qua inhoud en omvang opvallend bescheiden aanbeveling wordt zonder meer uitgegaan van toepassing van historische kosten in de officiële balans en resultatenrekening; slechts in de aanvullende sfeer wordt een drietal correcties voorgesteld, waarbij rekening wordt gehouden met „current costs”. Deze correcties hebben betrekking op afschrijving, kostprijs van de verkopen en de verhouding tussen vreemd en eigen vermogen.

In de VS werd in december 1974 een „proposed statement” gepubliceerd getiteld *Financial reporting in units of general purchasing power*. De titel spreekt voor zich; wel zou toepassing van de gppa aanvullend moeten geschieden. In het voorwoord wordt er nog eens op gewezen, dat informatie op basis van gppa niet moet worden verward met „current value accounting”, een andere benaming voor cca. De brede discussie over de fundamentele problemen van de jaarverslaggeving, die in 1973 door het Trueblood-rapport in gang werd gezet, heeft buiten het hiervoor genoemde statement nog geen concrete keuze van de ter zake bevoegde organisaties tussen gppa en cca opgeleverd. Wel heeft de Amerikaanse overheid inmiddels een steen in de vijver gegooid: de Securities and Exchange Commission (SEC) vaardigde in 1976 een voorschrift uit waarbij ondernemingen van een bepaalde grootte worden verplicht, aan de SEC in aanvulling op de officiële, op historische kosten gebaseerde, jaarrekening, cijfers over bepaalde onderdelen van deze jaarrekening te verstrekken, vastgesteld op basis van vervangingswaarden. Het rumoer rondom deze, mondiaal gezien — voor zover ons bekend — eerste van overheidswege gesanctioneerde, stap in de richting van „inflation accounting” is nog niet verstomd. Het commentaar varieert van vernietigend — met name in verband met het subjectieve karakter van de gevraagde gegevens — tot opbouwend. Het concern waaraan de heer De Bruyne leiding geeft meent „dat deze gegevens niet zodanig objectief en volledig zijn, dat opname in dit jaarverslag zinvol is” 5).

Vergelijking FASB-voorstel met ED 24

Terugkerend tot het recente FASB-voorstel en ED 24 constateren we onder meer het volgende:

- beide voorstellen tasten het primaat van de historische kosten in de officiële balans en resultatenrekening niet aan;
- aanvullend kiest ED 24 voor cca; de FASB laat de keuze open tussen cca en de „historical cost/constant dollar”-methode, een variant op gppa;
- als uitgangspunt voor haar keuze voor cca hanteert ED 24

als instandhoudingspostulaat de handhaving van de aanwezige materiële activa („the operating capability derived from the net operating assets”). De FASB verkiest handhaving van het geïnvesteerde vermogen („the financial capital”) boven „the physical productive capacity concept of capital”; deze laatste omschrijving komt overeen met die van het postulaat van ED 24 (het is met name de tegenstelling tussen deze twee instandhoudingspostulaten, die door de heer De Bruyne wordt belicht in zijn bespreking van het gemis aan internationale overeenstemming inzake „inflation-accounting”-methoden);

- ED 24 wenst een volledig herrekenende balans en resultatenrekening, terwijl de FASB partiële — aanvullende — informatie verlangt;
- beide „proposed statements” stellen voor, separate informatie te verschaffen over het z.g. inflatieresultaat op de netto monetaire passiva c.q. activa. ED 24 gaat echter op dit punt qua detaillering en techniek verder dan het FASB-voorstel en onderscheidt zich daarmee eveneens van haar voorganger, de „Hyde-guidelines”.

Met betrekking tot het FASB-voorstel dient als laatste punt te worden opgemerkt dat ondernemingen, die voor de keuze staan cca of „historical cost/constant dollar accounting” toe te passen, wordt aangeraden cca te kiezen tenzij de genoemde gppa-variant een beter beeld geeft van de invloed van prijswijzigingen. Deze raadgeving is niet geheel consistent met de voorkeur van de Raad voor het „financial capital concept”, waarbij het vermogen bij dit postulaat wordt gemeten in nominale dollars of in dollars, geïnfleerd met behulp van een algemeen prijsindexcijfer (blz. 3 en blz. 36 van het FASB-voorstel).

Voor een kernachtige samenvatting van de recente ontwikkeling in beide vooraanstaande landen, komt slechts één omschrijving in aanmerking: een aantal nauwelijks op elkaar afgestemde, vooralsnog overwegend vrijblijvende richtlijnen voor toepassing van „inflation accounting”, waarbij in de officiële balans en resultatenrekening de hkp-methode haar plaats behoudt.

Situatie elders

De EG en het *International Accounting Standards Committee* (IASC) leveren evenmin een bijdrage tot een duidelijke keuze. De vierde EEG-Richtlijn stelt, dat de basis voor de waardering het beginsel van de aanschaffings- of vervaardigingskosten is; in afwijking hiervan kan aan de lidstaten worden toegestaan of voorgeschreven methoden toe te passen die tot de „inflation accounting” behoren. Het IASC — een belangrijk ontmoetingspunt voor 41 landen met betrekking tot het internationale denken over vraagstukken van financiële verslaggeving — beperkt zich tot de uitspraak (IAS 6) dat de wijze waarop in de jaarrekening met prijsfluctuaties is rekening gehouden, moet worden toegelicht, of, voor het geval dat geen rekening is gehouden met prijsfluctuaties, daarvan nadrukkelijk melding moet worden gemaakt.

Kan de situatie in *Nederland* wellicht positiever worden beoordeeld? Zoals bekend schrijft de wet niet voor, welk stelsel van vermogens- en winstbepaling moet worden toegepast. Ze beperkt zich tot de verplichting dat de grondslagen van balanswaardering en winstbepaling moeten voldoen aan normen die in het maatschappelijk verkeer als aanvaardbaar worden beschouwd. Het „inkleuren” van deze normen is inmiddels door het z.g. Tripartite Overleg (TO) — een door de overheid geïnitieerd overlegorgaan van werkgevers, werknemers en accountants — geschied. Het TO stelt zich op het, als „definitief” aangemerkte, standpunt

5) *Jaarverslag Kon. Shell 1978*, blz. 35.

„dat zowel het vermogen en het resultaat bepaald op basis van actuele waarden als het vermogen en het resultaat bepaald op basis van historische waarden moeten worden vermeld”. Welk stelsel in de officiële balans en resultatenrekening wordt toegepast en welk stelsel aanvullend wordt gehanteerd, wordt aan de keuze van de onderneming overgelaten. Wel is duidelijk, dat als methode voor „inflation accounting” is gekozen voor het hanteren van een stelsel gebaseerd op specifieke waarden. De commissies, die deel uitmaken van het TO, „vinden thans (februari 1979, RV) geen aanleiding in te gaan op methoden van winst- en vermogensbepaling in voor koopkrachtfluctuaties gecorrigeerde geldeenheden”, hoewel ze reeds in mei 1974 aankondigden, ook aandacht te schenken „aan voorstellen en gedachten die beogen om op het resultaat toelichting te geven door het verstrekken van additionele gegevens, waarbij rekening is gehouden met de ontwikkeling van de algemene koopkracht”.

Wat de jurisprudentie betreft: in de zaak-Koninklijke Scholten-Honig heeft de Ondernemingskamer in maart 1978 de uitspraak gedaan, die erop neerkomt dat m.b.t. de voorraadwaardering een jaarrekening, die is opgesteld op basis van de historische kostprijs, geen aanvulling behoeft met actuele waardegegevens, mits de hkp-methode op de juiste wijze is toegepast en toegelicht. Mijn conclusie voor Nederland luidt dat men met de wet (nog) vele kanten uit kan; degenen, die met de evaluatie van de rudimentaire wettekst zijn „belast” en de rechtspraak zitten niet op één spoor.

Winst- en vermogensbepaling in de praktijk

Het dilemma, dat de keuze tussen specifieke of algemene koopkrachthandhaving met zich brengt, komt onder meer naar voren uit de jaarverslagen 1978 van de vier Nederlandse multinationals Akzo, Kon. Shell, Philips en Unilever.

Akzo hanteert in de officiële balans en resultatenrekening de hkp-methode; aanvullend geeft ze een balans en resultatenrekening en enige kengetallen op actuele (= specifieke) waardebasis. Daarenboven reserveert ze de volledige netto winst „om, voor zover mogelijk, tegemoet te komen aan het effect van prijsstijgingen op het resultaat”. Met deze reservering erkent *Akzo* in feite expliciet, dat de hkp-methode in tijden van inflatie te kort schiet in een adequate presentatie van vermogen en resultaat.

De *Kon. Shell* past officieel de hkp-methode toe. In aanvulling daarop geeft het jaarverslag een balans en resultatenrekening en enige kengetallen, die — anders dan bij de *Akzo* — zijn gebaseerd op cijfers „aangepast aan de huidige koopkracht”; in de Engelse vertaling van het jaarverslag wordt deze aanvulling omschreven als „current purchasing power financial statements”.

Philips past reeds jaren lang in haar officiële balans en resultatenrekening de vervangingswaardemethode toe, zij het sinds 1971 in een enigszins afgezwakte versie. Naast deze specifieke methode van „inflation accounting” geeft *Philips* aanvullend een herleiding van het resultaat en het eigen vermogen op hkp-basis.

Unilever hanteert „officieel” de hkp-methode en geeft aanvullend een resultatenrekening op basis van vervangingswaarden. In deze aanvullende resultatenrekening is opgenomen een financieringscorrectie die betrekking heeft „op het deel van de grondstoffen en vaste activa dat door derden is gefinancierd”. Evenals *Akzo* treft *Unilever* via de winstverdeling maatregelen, ten einde de nadelen van de hkp-methode (enigszins) te ondervangen: van de ingehouden winst wordt ruim de helft — dat is het verschil tussen afschrijving op basis van de hkp en die op basis van de vervangingswaarde — bestemd voor vervanging van vaste activa.

De jaarverslagen van de hier besproken multinationals overziende, kunnen verschillen worden geconstateerd:

- in de keuze van de methode van winst- en vermogens-

bepaling in de officiële balans en resultatenrekening; ● bij de ondernemingen, die „officieel” de hkp-methode hanteren:

- in de keuze van de „aanvullend” toegepaste „inflation-accounting”-methode;
- in de winstverdeling met betrekking tot het al dan niet reserveren ten gunste van een fonds dat tot doel heeft tegemoet te komen aan de nadelige invloeden van prijsstijgingen op de toekomstige vervanging van vaste en/of vlottende activa.

Twee stelsels en de accountantsverklaring

Het gelijktijdig presenteren van cijfermateriaal gebaseerd op historische waarden en cijfermateriaal dat is gebaseerd op vervangingswaarden of nominale waarden die aan de geldontwaarding zijn aangepast met behulp van algemene prijsindexcijfers, zal — naar het ons voorkomt — bij vele jaarverslaglezers niet altijd het inzicht verhogen dat nodig is om tot een verantwoord oordeel te komen over omvang en samenstelling van vermogen en resultaat. Zo zij er zelf niet, of niet volledig, in slagen dit inzicht in voldoende mate te verkrijgen, zal de verklaring van de accountant dat de desbetreffende jaarrekening „een getrouw beeld geeft van grootte en samenstelling van vermogen en resultaat”, hen er in ieder geval van overtuigen dat het stelsel van winst- en vermogensbepaling in de jaarrekening of onderdelen daarvan, waarop de accountantsverklaring betrekking heeft, voldoet aan normen, die in het maatschappelijk verkeer als aanvaardbaar worden beschouwd.

In dit licht bezien komt het de duidelijkheid ten goede, dat de accountants van *Unilever NV* en *Unilever Limited* hun verklaring uitdrukkelijk beperken tot die bladzijden die, in de inhoudsopgave onder het hoofd „Jaarrekening” geplaatste, informatie bevatten, die gebaseerd is op één stelsel van grondslagen voor winst- en vermogensbepaling; m.a.w., uit de tekst van de verklaring blijkt duidelijk dat ze niet betrekking heeft op het aanvullend overzicht „Resultaten op basis van actuele waarden”.

Ook het systeem dat bij de *Kon. Shell* wordt gevolgd, werpt geen vragen op. Voor de „aanvullende financiële overzichten, aangepast aan de huidige koopkracht” wordt een aparte accountantsverklaring afgegeven; daarin wordt onder meer opgemerkt: „Naar ons oordeel geven deze aanvullende overzichten een getrouwe herberekening, uitgedrukt in de algemene koopkracht van het pond sterling op 31 december 1978, van de op historische basis opgestelde financiële overzichten”.

Vraagtekens kunnen echter geplaatst worden bij de *Akzo*. In het jaarverslag is één accountantsverklaring opgenomen, die betrekking heeft op de jaarrekening van *Akzo NV* — de moedermaatschappij —, zonder een begrenzing zoals voorkomt in de accountantsverklaring bij de jaarrekening van de twee *Unilever*-moedermaatschappijen. De informatie onder de titel „Invloed van prijsstijgingen op vermogen en resultaat”, die is geplaatst ná de „Toelichting op de geconsolideerde overzichten van de *Akzo* Groep” en vóór de „Balans van *Akzo N.V.*”, wordt volgens de inhoudsopgave van het jaarverslag tot de „Jaarrekening” gerekend. Een jaarrekening bestaat volgens de wet uit balans, resultatenrekening en toelichting op balans en resultatenrekening. De vraag rijst nu: onder welke jaarrekening ressorteert genoemde informatie? Indien ze onderdeel uitmaakt van de enkelvoudige jaarrekening van de *Akzo NV* of van de geconsolideerde jaarrekening — die volgens de wet onderdeel uitmaakt van de toelichting op de enkelvoudige jaarrekening — zou „het getrouwe beeld” twee gezichten vertonen: dat van de hkp-methode en dat van de actuele-waardemethode. Zo niet, dan is het op zijn minst verwarrend dat *Akzo* zelf deze informatie als een onderdeel van de „Jaarrekening” — welke deze dan ook moge zijn — aanmerkt.

Soortgelijke vraagtekens doen zich in versterkte mate voor bij het jaarverslag 1978 van *Nutricia*. In de officiële (geconsolideerde) balans en resultatenrekening wordt de hkp-methode toegepast. Deel uitmakend van de „Toelichting op de geconsolideerde jaarstukken 1978” worden ná de „Toelichting op de winst- en verliesrekening” en pal vóór de „Accountantsverklaring” — als aanvullende informatie — geconsolideerde balansen per ultimo 1977 en 1978 en een geconsolideerde resultatenrekening over 1978 gepresenteerd, die zijn gebaseerd op actuele waarden. De accountantsverklaring heeft betrekking op „de vennootschappelijke jaarrekening en de geconsolideerde jaarrekening 1978 van *N.V. Verenigde Bedrijven Nutricia*”; de verklaring meldt „dat deze jaarrekeningen een getrouw beeld geven van de grootte en de samenstelling van het vermogen van de vennootschap”. De vraag dringt zich op of de, in één en dezelfde jaarrekening voorkomende, combinatie van historische en actuele waarden wel een „getrouw beeld van grootte en samenstelling van vermogen en resultaat” geeft.

Samenvatting

Het primaat van de historische kosten in de officiële balans en resultatenrekening blijft — zowel nationaal als internationaal — vooralsnog onaangetast. De ontwikkelingen op het gebied van de „inflation accounting” lopen in de twee toonaangevende landen — de VS en Engeland — niet parallel. Ook de laatste, in deze landen uitgebrachte, voorstellen getuigen hiervan. Het IASC, noch de EG levert een bijdrage tot een duidelijke keuze voor één stelsel van winst- en vermogensbepaling, resp. tot een standpunt, welk stelsel „officieel” en welk stelsel „aanvullend” moet worden gehanteerd.

Deze onduidelijkheid geldt ook ten aanzien van Nederland. De jaarverslagen over 1978 van vier Nederlandse multinationals leveren een treffende illustratie van het dilemma, dat met name de keuze tussen algemene en specifieke koopkrachthandhaving met zich brengt. Een tweetal door ons besproken accountantsverklaringen roept de vraag op, welk(e) stelsel(s) bewerkstellig(t)(en), dat de jaarrekening, waarin twee stelsels worden gehanteerd, een getrouw beeld geeft van de grootte en de samenstelling van het vermogen en het resultaat.

Ten slotte

De heer De Bruyne besloot zijn eerder aangehaalde toespraak aldus: „As I have already mentioned, auditor's qualifications and the enterprise's publication of a confusing variety of computation of financial results to meet different nations' rules provide further complications. Their presence serves only to emphasize the need for an international solution”. Een citaat dat voor zich zelf spreekt.

R. M. Vijn